

*Documentary Heritage
Документално богатство*

КАЗАТА ТАТАР ПАЗАРЬ (ПАЗАРДЖИК) ПРЕЗ 1530 Г.¹⁾

Дамян Борисов

*Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“,
филиал – „Любен Каравелов“ – Кърджали*

Резюме. Представеният преведен фрагмент от съкратения опис (icmal defteri) със сигнатура BOA, TD 370 дава възможност за цялостен и обобщен (предвид спецификата на документа) поглед върху селищната, демографската и конфесионалната история на немалка част от Северна Тракия (с прилежащите ѝ на юг планински склонове на Северните Родопи), включена в новосъздадената към 1530 г. административна единица каза *Татар пазарь*.

Keywords: tahrir registers, population, demography, settlements, confession, kaza of Tatar pazari, town of Tatar pazari

Непрекъснато обогатяващата се колекция от османски описни дефтери (tahrir defterleri) от XVI в. вследствие на стратиралния от 1993 г. обмен между архивите на България и Турция, както и на free researcher проучванията, с които имат възможност да работят българските изследователи, създава предпоставки за натрупване на изключително богат информационен масив, който след обработка, анализ и диахронна сравнителна поставеност прави възможно детайлното проследяване и реконструиране на селищна, демографска, етническа (в известна степен), религиозна, стопанска история на цели региони от българската (и не само) етническа територия като част от европейските провинции на Османската империя в последното столетие от нейния „класически период“. В резултат на това все повече се преодолява съществуващият допреди тридесетина години относително немалък информационен, а от тук и познавателен дефицит върху историята на българите през XVI столетие.

Особено място сред регистрите от този период заема, разбира се, все по-често използваният съкратен опис (icmal defteri), съставен през 1530 г., със сигнатура BOA, TD 370, копие от който се съхранява и в Ориенталския отдел на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (Радущев, Ковачев, 1996). През 2001 г. и 2002 г. този регистър е издаден в два тома в Турция с изключително богата допълнителна указваща информация, включваща различни по вид показатели, в това число и документално релативни. Както е известно на изследователите, работещи с първия том, описът е обобщена съдържател-

на статистика на санджаците Виза и София с административните области (кази) по т. нар. дясно крило, обхващащи Източна Тракия, по-голямата част от Северна Тракия с прилежащите ѝ планински склонове на Сакар, Средна гора, Стара планина, Родопите на север от мислената линия Рожен – Предела, Рила, Софийско, Берковишко, Трънско, Пиротско, северни и западни части на днешна Република Македония. Изказана е хипотеза, че този регистър, който се разглежда като представящ класическата структура на османското общество, е част от серия от поне 7 подобни, съставянето на които по инициатива на държавата е резултат от опит да се систематизира статистически информацията за финансовия и демографския ресурс на държавата след първите големи успехи на османците в първите години от управлението на Сюлейман I (Кийл, 1998). Има и интересно мнение обаче, което тепърва трябва да бъде подложено на много обстоен и задълбочен сравнителен анализ, че TD 370 „на практика отразява цялостния живот в Румелия от първите години на Селим I (1512 – 1520), но не по-късно от 1513 – 1514 г.“ (Ковачев 2011:127).

Предложеният тук преводен фрагмент от TD 370 представя казата Татар пазарь (Пазарджик) през 1530 г. Преди което обаче – кратък ескиз на регистровите данни.

Градът. Възникнал като селище най-вероятно още в края на XIV в. (1398 г.) и създаден от татарите от групата Актав, израснал през XV в. до град и акънджийски център, с писмена история от декември 1472 г. (Бойков 2008:21), през 1530 г. град Татар пазарь е вече център на административна област (каза). Този статут, за пръв път фиксиран именно в този регистър и очевидно придобит след 1525 г., тъй като дотогава градът е отнасян в нахия Сарухан бейлю (дн. гр. Септември), отразява всъщност процеса на османизация, т.е. засилване на степента на интегритет в османския политико-икономически и социален таксис не само на града, но и на част от Северна Тракия, териториално поставена в пространствените граници (въпреки всички условности на това определение, както ще имаме възможност да видим) на новата административна единица.

При все че урбанистичната, етнодемографската, религиозната и стопанската история на града от неговото основаване до XVII – XIX в. е пунктуално и аналитично представена, в това число и за 1530 г., тук все пак, за репрезентативните нужди на настоящето изложение и с оглед на спецификата на разглеждания документ, ще си позволим да повторим няколко обобщения. Въпреки че към 1530 г. градът е населен само с мюсюлмани, чийто брой, при все риска и условността на демографските изчисления, е между 630 и 750 човека²⁾, първите християнски семейства, които към момента на тази регистрация липсват, са отразени в два предишни описа – от 1516 г. и 1525 г. Интересни в случая са един факт и една хипотеза: в регистъра от 1525 г. до имената на регистрираните християни е отразено, че са от Якоруда, Разлог,

Годлево и Белица (Бойков, 2008:51), т.е. от Разложката котловина, което би могло да означава, че демографският прираст (и последвалата от тук миграция) в традиционния екологичен пояс, в който са организирани селищните системи на българите, в някои случаи започва доста по-рано от средата на XVI столетие, когато вече този процес е добре документиран и поради това проследим. Интересната хипотеза е свързана с липсата на християни в града (до тяхната повторна поява и вече демографски устойчиво присъствие в от 1570 г. насам) през 1530 г. – изказано е мнение, че има вероятност (извън тази за конвертизъм) християнските семейства (зедно с мюсюлманските, които 5 години по-рано са 195) да са част от централизирано ръководен миграционен поток към новозавладените земи на запад – Белград и частта от Унгария, която постепенно започва да се овладява след битката при Мохач през 1526 г., който компенсира изселването и разселването на хора от там във вътрешността на империята. Във всеки случай, при сравнение с по-ранни данни, подобен демографски, да го наречем условно, турс се забелязва и в съседния Филибе през 1530 г. (Бойков, 2008: 53).

В урбанистичен смисъл, възникнал и развиващ се в стратегически важна отсечка на *Via Diagonalis*, Татар пазарь през 1530 г. вече притежава характеристики на османски властови център с перспектива не само за демографско и териториално, от тук – административно развитие, но и като религиозен център на сунификация (Бойков, 2008: 56) на тази част от Северна Тракия – процес, насочен преди всичко към мюсюлманите и също част от общата тенденция на османизация на региона.

Казата – пространствена характеристика. Преведеният и приведен тук пример още веднъж показва колко условно може да бъде понякога представянето на териториално организирана и консолидирана около даден административен център област в османската регистрационна практика. Почти всички мюсюлмански селища са ситуирани в равнинната част на казата около притоците на Марица, което, както експлицитно е показано в записите им в регистъра, се свързва с отглеждането на ориз – малко над 25% от всички регистрирани мюсюлмани са оризари или „синове на оризари“. През 1530 г. девет от общо 50-те изцяло мюсюлмански села в казата Татар пазарь обаче в по-късни регистри са записани в нахия Караджа даг, която е част от източната „половина“ на голямата каза Филибе и е обхващала района, южно от Сърнена Средна гора, наречена в османската топография именно Караджа даг. В същото време селата Радилово, Црънча, Варвара, Семчиново, които са в непосредствена или относителна близост до Татар пазарь, през 1530 г. са записани в каза Самако (Самоков). И ако последното евентуално би могло да бъде обяснено с все още неуточнена (пространствено) граница между двете административни области, то за първия пример трудно можем да дадем обяснение. Най-южната точка на административната област е село Настан; северната

граница е отбелязана от Стрелча, Панагюрище, Оборище, Поибрене и още по на север – с. Петрич, общ. Златица. Селищата, бележещи западната граница на каза Татар пазаръ през 1530 г., са Белово и тези от Чепинската котловина.

Хората и селищата. Информацията в регистъра ни представя административната област с 833 мюсюлмански домакинства и 1479 християнски, т.е. по най-груби изчисления, които не включват неженените, вдовиците, целево професионализирани или военизирани хора и пр., в зависимост от това, дали ще използваме отново конвенционалните множители 5 или 6, в казата живеят 11 000 – 14 000 човека. Много интересен в случая е фактът, че в рекапитулацията на данните за казата общият брой мюсюлмански и християнски ханета (домакинства) от описаните селища е отнесен към рубриката „авариз ханета“, т.е. в случая има припокриване между обобщаващата, чисто фискалната единица „авариз хане“ и демографско-фискалната хане, съответстваща на едно нуклеарно домакинство/семейство. От регистрираните 79 села в казата 50 са изцяло мюсюлмански, за 4 от които е отразено, че са юрушки, а в голяма част от останалите кодът за свързаност с юрушката организация е записът „ешкинджии и ямаци“; от останалите 29 села 17 са изцяло българохристиянски, а 12 са смесени, т.е. по-голямата част от населението обитава по-малък брой селища и обратно – по-малка част от населението живее в по-голям брой селища. Това, разбира се, и доказва, и се обяснява със стародавността и традиционализма на социално-икономическия модел, предопределящ избора на екологичен пояс, превърнат в екзистенциален базис, т.е. овладян, чрез селищата и системите, в които те се свързват (Георгиева, 1999). Близко 1/3 от регистрираните християни населяват селата от Чепинската котловина. Тук са и 2.4 % от общия брой регистрирани мюсюлмански домакинства, както и 3.5 % от общия брой регистрирани неженени мюсюлмани. Отдавна е известен фактът, документиран и от поранни, и от по-късни регистрации, че в случая е налице конвертизъм сред местното население, причините за който са все още дискуссионни, а тяхната интерпретация има и моделин, и модален характер (Кийл, 1998; Грозданова, Андреев, 2002). Останалите християни, както може да се предположи, обитават селища в южните склонове на Същинска Средна гора и северните склонове на Родопите (или непосредствено под тях), както и вътрешността на планината. Изключение правят селата Бурунсуз Добри (дн. с. Братя Даскалови – общински център в обл. Стара Загора) и Балдева (дн. с. Росен, северно от Пазарджик).

За съжаление, същността на коментирания регистър (съкратен) не дава възможност да надникнем коментарно и детайлно нито в антропонимията, нито в производствената листа и спецификата на локалните и регионалните икономики. С изключение, разбира се, на дефинитивно представено производство на ориз, организирано в Северна Тракия още през XV в.

Дервентджийските селища. Поддръжката на пътищата, формиращи „завършена структура от връзки, обединяващи локалните подсистеми, големите региони и в крайна сметка цялото пространство и хора, които ги обитават“ (Георгиева, 1999: 298), винаги са били функция на част от концепцията за установяване на траен контрол над завладените територии и поддържането на властта чрез установяване на непрекъсната комуникация между център и провинции с имплицитна характеристика – бюрократично-военна обезпеченост и осигуряване на трансфер на необходимия културен алтеритет. В тази насока систематичната политика на османската държава по тяхната поддръжка е неведнъж подчертавана и доказвана (Антонов, 2001; Иванова, 2003). В общи линии системата от мензили, архитектурните единици или комплекси, свързани с осигуряване и подсигуряване на трафика, и дервентджийския статут на селищата бихме могли да приемем за конвенционални маркери, които правят разпознаваеми използваните и приоритетни пътища в балканските, и не само, провинции на Османската империя. Освен това дервентджийските селища, предвид тяхното разположение и времето, когато получават този си статут, биха могли да бъдат и относително ориентировъчна индикация за хронологията и степента на „вертикалното“ овладяване на завладяното пространство. В този смисъл, интересно е наблюдението, че в родопската част на казата все още няма селище, регистрирано като дервентджийско. През 1570 г. в регистър със сигнатура BOA TD 494 на стр. 733 намираме „Йенидже кьой, с др. име Новасил, в нахия Чепине, каза Татар пазарь“, за което във фихриста на каза Татар пазарь на стр. 699 е добавено „дербенд“. Твърде е възможно точно това село да е идентично с регистрираното през втората декада на XVII в. „Батак, с др. име Новасил: ...дервентджий от споменатото село, които служат срещу освобождаване – 60...“ (TD 729, с. 516) и с отразеното през 1530 г., както става ясно от предложението превод, „Новасил, с др. име Къзъл?“, без обаче в последния случай да има каквато и да е индикация, че селото е дервентджийско. Нещо повече, към този момент то има едва 12 домакинства. Фактът обаче, че още през 1525 г. в града има пришълци от Разложката котловина, най-вероятно означава, че функционален към този момент е традиционният път, свързващ западните части на Северна Тракия с Беломорието през Чеч – Драмски и Неврокопски.

По съвсем друг начин стои въпросът с транспортните комуникации на северозапад по Диагоналния път към София и да ги наречем дублиращите го второстепенни пътища – и четирите дервентджийски села, записани в казата към 1530 г., са свързани с охраната и обезпечаване на проходимостта именно в тази посока. Това са Капуджък дербенд (дн. Горна Василица при Траянови врата), Павли дербенд (свързано с днешното село Оборище), Поибрене и Петрич (дн. в община Златица).

Последното, върху което ще спрем вниманието в този кратък предварителен анонс, е дублирането на 2 села и 1 мезра с абсолютно еднакви демографски и финансови показатели в казите Татар пазаръ и Филибе – Чуруне? (Червене?), Каконе?, с др. име Мачка (Мечка) и мезрата Синур лука, в близост до Каконе?. В казата Филибе те са записани като част от хасовете на султана (стр. 87), а в казата Татар пазаръ – като тимарски приходаизточници. По причина, че има абсолютно съвпадение на брой жители и данъчни задължения, трудно бихме допуснали, че се касае за разделяне на отчисленията, т.е. част от данъците са насочени към владетелския хас, а другата част – към тимарите в съседната каза. Още повече че приходите не са големи – общо за двете села и мезрата 3050 акчета. Обръщаме внимание на този не толкова съществен факт не поради друго, а защото смятаме, че в случая става въпрос за списъчно „незаличени“ от старата каза Филибе приходаизточници, които са зачислени към новата Татар пазаръ, за да се постигне вероятно относителна данъчна нейна тежест. А това, от своя страна, може да бъде евентуално обяснение защо 9 от общо 79 села в административната област Татар пазаръ са всъщност на изток от Пловдив, около Чирпан, в по-сетнешната нахия Караджа даг – сборът от приходите на тези 9 села е в размер на 24 630 акчета или 13.09 % от общите приходи за тимарите (без да са включени постъпленията в „тимарските“ хасове на кадъ аскерите). И все пак необяснимо, поне за нас и поне на този момент, остава кое определя точно такъв административен избор.

ВОА, TD 370³⁾

стр. 110.

КАЗА ТАТАР ПАЗАРЪ

цялата каза, на ден – 45 [акчета]⁴⁾

ХАСОВЕ⁵⁾ НА ПАДИШАХА, ЗАКРИЛНИК НА СВЕТА:

приход от мукатаа⁶⁾ от ориз в казата Татар пазаръ: чист ориз – 3043 муда⁷⁾, 47 килета⁸⁾ – 538 969 [акчета].

ОТ ХАСОВЕТЕ⁹⁾ НА МЕВЛЯНА КАДЪАСКЕРА¹⁰⁾ НА АНАДОЛА:

Самият Татар пазаръ:

махала „Халваджъ Бурак“: ханета¹¹⁾ мюсюлмани – 15, неженени – 3, маслари, ямаци¹²⁾ и ешкинджии¹³⁾ – 11, оризари – 2;

махала „Тузджу Мустафа“: имам – 1, ханета мюсюлмани – 28, неженени – 3, маслари, ямаци и ешкинджии – 7, притежател на берат – 1, бедняк – 1;

махала „Имарет на Ахмед бей бин Евренос бей“: имам – 1, мюеззин¹⁴⁾ – 1, ханета мюсюлмани – 7, соколар – 1;

махала „Джами“: хатиб¹⁵⁾ – 1, ханета мюсюлмани – 29, неженени – 2, маслари, ямаци и ешкинджии – 15, притежател на берат – 1, оризар – 1;

махала „Мустафа Караман“ с др. име „Чаршъ махалеси“: ханета мюсюлмани – 23, неженени – 3;

махала „Наиб Хамза“: ханета мюсюлмани – 16, неженени – 2, мюселем – 1, ешкинджий и ямази – 3, оризар – 1, сеид – 1;

завие¹⁶⁾ Пир заде – в близост до град Татар пазарь; [от] Малкочоглу Бали бей е останал;

махала „Джами – и Исхак Челеби“: хатиб – 1, мюеззин – 1, ханета мюсюлмани – 3, неженени – 3.

джамии – 2, хамами¹⁷⁾ – 2, имарет¹⁸⁾ – 1

ОБЩО [ЗА/В ГРАДА]:

град – 1, махали – 7, завие – 1, имам – 2, хатиб – 2, мюеззин – 2, сеид – 1, мюселем – 1, притежател на берат – 2, бедняци – 1, соколар – 1, оризари – 4, ханета мюсюлмани – 126, неженени – 16, маслари, ешкинджий и ямази – 36, джамии – 2, хамам – 2, имарет – 1

[ПРИХОД]: 18 250 [акчета]

дял от бадж-и пазар с бейт-юл мал и юва ве качкун¹⁹⁾ от самия Татар пазарь – 9641 [акчета];

дял от бозахане – 1260;

приход от касапски дюкяни и динкове с воденици – 1630;

приход от такса върху ниабет²⁰⁾ – 2209;

приход от десятък от галат²¹⁾ – 3510²²⁾.

[от]²³⁾ нахията на каза Татар пазарь:

с. Дебръщиц с др. име Дереджик (дн. Дебръщица, югозападно от Пазарджик) – ханета мюсюлмани – 7, ханета християни – 96, неженени християни – 6, вдовици – 2. Общо: 2200 [акчета];

с. Касаблар (дн. Ивайло)²⁴⁾ – ханета мюсюлмани – 15, неженени – 1, оризари – 66, ямази – 2, маслари – 5. Общо: 6720;

с. Кара пънаръ (дн. Кара бунар, запад/северозапад от Пазарджик) – ханета мюсюлмани – 46, неженени – 12, оризари – 42, мюселем войнук²⁵⁾ – 4. Общо: 3030;

с. Деспотлу²⁶⁾ – ханета мюсюлмани – 10, неженени – 5, ямази – 4. Общо: 1270;

с. Хисар бейлю с др. име Айна/Ине джанлъ (неуст.) – ханета мюсюлмани – 11, неженени – 1. Общо: 1230.

ВСИЧКО [ОБЕКТИ И ПРИХОД ОТ ХАСОВЕТЕ НА КАДЪАСКЕРА НА АНАДОЛА]:

села – 5, мюсюлмански ханета – 89, неженени – 19, християнски ханета – 96, неженени християни – 6, вдовици – 2, оризари – 108, ямази и маслари – 14, войнуци мюселем – 4.

[Приход]: 25 060 [акчета]

стр. 110

От хасовете на мевляна кадъаскера на вилаета Румели:

с. Каменич (дн. кв. на Велинград): ханета християни – 88, неженени – 14, вдовици – 3. Общо: 5062;

с. Ракитовиче (дн. Ракитово): ханета мюсюлмани – 12, неженени мюсюлмани – 2, ханета християни – 90, неженени християни – 12, вдовици – 2. Общо: 4701;

с. Костандова (дн. Костандово): ханета християни – 70, неженени – 10, вдовици – 1. Общо: 6692;

с. Бане (дн. съст. част на Велинград): ханета мюсюлмани – 4, неженени мюсюлмани – 4, ханета християни – 63. Общо: 4117;

с. Корова (дн. Драгиново): ханета християни – 46, неженени – 11, вдовици – 1. Общо: 2363;

с. Доркова (дн. Дорково): ханета мюсюлмани – 4, ханета християни – 122, неженени – 15, вдовици – 2. Общо: 6380.

ВСИЧКО [ОБЕКТИ И ПРИХОД ОТ ХАСОВЕТЕ НА КАДЪАСКЕРА НА РУМЕЛИЯ]:

брой села – 6, ханета мюсюлмани – 20, неженени мюсюлмани – 6, ханета християни – 479, неженени християни – 62, вдовици – 9.

[ПРИХОД]: 31 324 [акчета]

ТИМАРИ²⁷⁾ [В КАЗА ТАТАР ПАЗАРЪ]:

с. Кьопеклю (вер. дн. с. Свобода, северно от Пазарджик)²⁸⁾: ханета мюсюлмани – 15, неженени – 3, ешкинджии и ямаци – 22. Общо: 2264;

с. Истрелча (дн. Стрелча): ханета мюсюлмани – 4, ханета християни – 58, неженени – 3, вдовици – 2. Общо: 3279;

с. Балдева (дн. Росен, северно от Пазарджик): ханета мюсюлмани – 8, неженени мюсюлмани – 8, акънджии – 2, ханета християни – 65, неженени християни – 1, вдовици – 3, ямаци – 2. Общо: 7674;

с. Бурунсуз Добри (с. Братя Даскалови – общ. център в обл. Стара Загора, северозападно от Чирпан)²⁹⁾: ханета християни – 62, неженени – 7, вдовици – 2. Общо: 4687;

с. Селиче (вер. дн. Селча, южно от Пазарджик в посока Девин), рупчозлари са³⁰⁾: ханета християни – 38, неженени – 3, вдовици – 1. Общо: 2636;

с. Лъжани (Лъджене, дн. кв. на Велинград): ханета мюсюлмани – 4, неженени мюсюлмани – 9, ханета християни – 88, неженени – 21. Общо: 8646;

с. Дудине (дн. Черничево, южно от Хисар)³¹⁾: ханета християни – 30, неженени – 3, вдовици – 2. Общо: 2155;

мезра³²⁾ Конуш, спада към Татарджък, в близост до *с. Кара Якуб³³⁾* и *с. Бал доган³⁴⁾*, във владение на Мехмед бей бин Якуб бей. Приход от десетък върху галат и саларие;

с. Йомерлер (неуст.) юруци са, отседнали в границите на Гьодлеш?: ханета мюсюлмани – 3, неженени – 2, ямаци – 21. Общо 914;

*с. Пойразлу/Пойразлар*³⁵⁾ (неуст.), юруци са: ханета мюсюлмани – 1, ешкинджий и ямаци – 7. Общо: 368;

с. Попинич(е) (дн. с. Попинци, северно от Пазарджик): ханета мюсюлмани – 9, неженени мюсюлмани – 2, ханета християни – 28, неженени християни – 2. Общо: 2091;

с. Бане (вер. с. Баня до Панагюрище): ханета християни – 8, войнуци – 5. Общо: 1051 акчета;

*с. Татарлар*³⁶⁾, юруци са: ханета ешкинджий и мюселеми – 19, неженени – 2. Общо 1872;

*с. Кулфал фъкъх*³⁷⁾ (неуст.): ханета мюсюлмани – 12, неженени – 2, ямаци – 11, неженени – 8. Общо: 3562;

с. Балджълар (вер. дн. с. Медово, около 15 км изток-североизток от гр. Брезово)³⁸⁾ ханета мюсюлмани – 28, неженени – 6, ямаци – 12. Общо: 3247;

*с. Гьокчелю/Гьокчелер*³⁹⁾: ханета мюсюлмани – 11, неженени – 2. Общо: 2088;

*с. Хайлар/Чайлар караджа*⁴⁰⁾ (неуст.): ханета мюсюлмани – 16, неженени – 3. Общо: 2041;

*с. Реджеб*⁴¹⁾ (неуст.): ханета мюсюлмани – 14, ешкинджий и ямаци – 4. Общо: 1488;

стр. 111.

с. Козарско (южно от Пазарджик): ханета мюсюлмани – 1, ханета християни – 47, неженени – 5. Общо: 3548;

с. Панагюрище с др. име Отлук кьой (дн. Панагюрище): ханета мюсюлмани – 1, ханета християни – 65, неженени – 10, вдовици – 9. Общо: 6012;

*с. Кулакус*⁴²⁾ (неуст.): ханета християни – 31, неженени – 2, вдовици – 3. Общо: 2872;

с. Брачикьова (дн. Брацигово): ханета християни – 23, неженени – 6, вдовици – 1. Общо: 2471;

с. Илияслу (неуст.)⁴³⁾ : имам – 1, ханета мюсюлмани – 27, неженени – 5, ешкинджий, ямаци и маслари – 3. Общо: 4470;

*с. Хаджи Хаддад*⁴⁴⁾ (вер. с. Малко Дряново, общ. Братя Даскалови, обл. Ст. Загора): ханета мюсюлмани – 21, неженени – 5. Общо: 2390 акчета;

с. Шахилер (с. Памидово, северозападно от Пазарджик)⁴⁵⁾: ханета мюсюлмани – 15, неженени – 13, оризари – 19. Общо: 2885;

*с. Пещерак с др. име*⁴⁶⁾ (дн. Пещера): ханета мюсюлмани – 8, неженени мюсюлмани – 2, ханета християни – 27, неженени християни – 8, вдовици – 4. Общо: 4026;

с. Бой бране (дн. Поибрене): дава дервенджии⁴⁷⁾: ханета християни – 78, неженени – 3, вдовици – 4. Общо: 3000;

- с. Кадъ с др. име Гелемен* (дн. Гелеменово, северно от Пазарджик): ханета мюсюлмани – 5, неженени – 5, ямац и маслари – 13. Общо: 3800;
- с. Дениз бейлю*⁴⁸⁾: оризари – 16, маслари и ямац – 7. Общо: 2804;
- с. Ямурлу* (дн. Мокрище, западно от Пазарджик): ханета мюсюлмани – 20, неженени – 3, оризари – 2, ямац и маслари – 2. Общо: 2170;
- с. Бига с др. име Бигли* (дн. Бяга, юг/югоизток от Пазарджик): ханета мюсюлмани – 2, ханета християни – 52, неженени – 4, вдовици – 4. Общо: 6000;
- с. Иналлар*⁴⁹⁾: ханета мюсюлмани – 13, неженени – 12, оризари – 28, ямац – 1. Общо: 4820;
- с. Сабанджъ* (неуст.): ханета мюсюлмани – 2, неженени – 1, ешкинджии и ямац – 10. Общо: 1445;
- с. Кара Илияслу*⁵⁰⁾: ешкинджии и ямац – 12, неженени – 1. Общо: 560;
- с. Гюлешлер/Келешлер*⁵¹⁾ (неуст.): ханета мюсюлмани – 2, оризари – 7, ямац – 3. Общо: 869;
- с. Йомерджелю* (неуст.): ханета мюсюлмани – 37, неженени – 5, оризари – 50, ямац – 1. Общо: 6633;
- с. Сагънлъ с др. име Симидлю*⁵²⁾: ханета мюсюлмани – 23, неженени – 5, оризари – 45. Общо: 3200;
- с. Бейлерлю* (неуст.)⁵³⁾: ханета мюсюлмани – 23, неженени – 1, ешкинджии и ямац – 5. Общо: 657;
- с. Айдънлу* (дн. Исперихово, югоизточно от Пазарджик)⁵⁴⁾: ханета мюсюлмани – 23, неженени – 1, ешкинджии и ямац – 5. Общо: 5317;
- с. Хамидлю* (вер. дн. с. Иван Вазово, общ. Калояново) на реката ... паша...⁵⁵⁾: ханета мюсюлмани – 15, неженени – 10, оризари – 17. Общо: 2496.
- с. Излакок*⁵⁶⁾ на реката Дауд паша...⁵⁷⁾: ханета мюсюлмани – 12, неженени – 5, оризари – 9, ямак – 1, улаци – 6. Общо: 754.
- с. Аладжалар* (дн. Алеко Константиново, южно от Пазарджик)⁵⁸⁾ и *с. Авджълар* (неуст.) и с...⁵⁹⁾ на река (Й)Елли дере⁶⁰⁾: ханета мюсюлмани – 54, неженени – 22, оризари – 32. Общо: 6257 акчета;
- с. Павли дербент* (по-късно Мечка, дн. Оборище – западно от Панагюрище)⁶¹⁾: пазят пътя, който отива от Коюн⁶²⁾ към София. Ханета християни – 88, неженени – 23. Общо: 4560;
- с. Десичева* (дн. Лесичово, северозападно от Пазарджик): ханета християни – 48, неженени – 5, вдовици – 10. Общо: 4215;
- с. Фотин* (вер. дн. Фотиново, югоизточно от Батак), рупчозлари: ханета християни – 43, неженени – 7, вдовици – 1. Общо: 2677;
- с. Сагърджалъ* (вер. свързани с дн. село Говедаре)⁶³⁾, сеят отвън: ханета мюсюлмани – 18, неженени – 1. Общо: 3161.
- с. Мюрселер* (неуст.)⁶⁴⁾: ханета мюсюлмани – 2, ямац и ешкинджии – 17. Общо: 580;

с. *Чугърганду* (вер. дн. Звъничево, западно от Пазарджик)⁶⁵⁾ на река Елли дере: ханета мюсюлмани – 17, неженени – 9, оризари – 40, ... и ямаци – 4, атмаджии – 3. Общо: 6735;

стр. 112

с. *Пештерани* (неуст.)⁶⁶⁾ ханета християни – 15. Общо: 1186.

с. *Сату обасъ* (неуст.): ханета мюсюлмани – 12. Общо: 1230.

с. *Синидлер/Синидлу* (дн. Синитово, югоизточно от Пазарджик): ханета мюсюлмани – 21, неженени – 6, ямаци – 9. Общо: 3541;

с. *Сагърджалъ*⁶⁷⁾ сеят отвън: ханета мюсюлмани – 10, неженени – 1, оризари – 1, ямаци – 1, маслари – 2. Общо: 3572;

с. *Кара Мюрселер* (изч., в землището на с. Виноградец, северно от гр. Септември)⁶⁸⁾: ханета мюсюлмани – 9, неженени – 2, оризари – 8. Общо: 1582;

с. *Йенидже* *къой с др. име Къзъл*⁶⁹⁾: ханета християни – 12. Общо: 1600;

с. *Капуджък дербенд*⁷⁰⁾: стои на пътя от Татар пазарь към София и дава дервентджии; дават по едно киле пшеница, по едно киле арпа и ... и 10 акчета испенче. Ханета християни – 42, неженени – 3, вдовици – 1. Общо: 1730;

с. *Петрич(е)*⁷¹⁾ и *Калакон/Калафдан (?) дербенд*: в споменатия вилает...⁷²⁾: ханета християни – 43, неженени – 7, вдовици – 2. Общо: 3213;

с. *Мелек Хатун*: (дн. Драгор, западно от Пазарджик)⁷³⁾: ханета мюсюлмани – 9, неженени – 1, оризари – 9, неженени – 1. Общо: 1645;

с. *Мелек Хатун*: ханета мюсюлмани – 11, оризари – 14. Общо: 1092;

с. *Сару авдул* (неуст.): ханета мюсюлмани – 2, оризари – 6, маслари, ямаци и ешкинджии – 6. Общо: 2089;

с. *Бараклар* (неуст.): ханета мюсюлмани – 4, неженени – 2, ешкинджии – 9, ямак – 1. Общо: 521;

с. *Саруджалар* (неуст.) *със село Иналлар*⁷⁴⁾ и *[село] Маненделер* (дн. Мененкьово, западно от гр. Септември) на река ... фъкх: ханета мюсюлмани – 3, неженени – 2, оризари – 8, ямаци – 5. Общо: 501;

с. *Игрилер* (неуст.), юруци са, сеят отвън: ханета мюсюлмани – 6, ешкинджии, ямаци и маслари – 7. Общо 415;

с. *Каралар*⁷⁵⁾, на р. Емир фъкх: ханета мюсюлмани – 5, неженени – 1, ешкинджии и ямаци – 6, оризари – 6. Общо: 383;

с. *Карасълар* (неуст.), юруци са: ямаци юруци – 7. Общо: 312;

с. *Червене/Чуруне*⁷⁶⁾: ханета християни – 21, ханета мюсюлмани – 1, цигани – 8. Общо: 1500;

с. *Сару Коджа* (неуст.)⁷⁷⁾: ханета мюсюлмани – 2, неженени – 2, оризари на река Гелемен – 8, неженени – 3, ямаци – 3. Общо: 3620;

с. *Настан*, рупчозлари: ханета християни – 45, неженени – 5, вдовици – 3, неженени мюсюлмани – 4. Общо: 2823;

Каконе? с др. име Мачка (може би с. Мечка, свързано с Павли дербенд⁷⁸⁾):
ханета християни – 22. Общо: 1500 акчета;

Мезра Синур лука, в близост до Каконе?⁷⁹⁾ – общо: 50.

ВСИЧКО [ОБЕКТИ И ПРИХОД НА ТИМАРИТЕ]:

брой села – 67; брой мезри – 2; имам – 1; ханета мюсюлмани – 567; неженени мюсюлмани – 163; ханета християни – 878; неженени – 98; вдовици – 35; ешкинджии, ямаци, маслари, акънджии⁸⁰⁾ – 247; неженени – 11; войнуци – 6; оризари – 334; улаци⁸¹⁾ – 6; синове на оризари – 9; атмаджии – 3; ямаци на юруци – 7; цигански семейства – 8; дервенджии: ханета – 251, неженени – 36, вдовици – 7.

ОБЩО: 188 037 [акчета]

ВАКЪФ⁸²⁾ НА КОДЖА ДАУД ПАША⁸³⁾

Вакъф е на имарета и медресето⁸⁴⁾ му в Истанбул. Мюлкнамето, синурнамето и муафнамето⁸⁵⁾ са видени.

с. Сарухан бейлю със с. Ески Белово (дн. Септември и Белово)⁸⁶⁾: ханета мюсюлмани – 30, неженени мюсюлмани – 8, оризари – 49, ханета християни – 26, неженени християни – 8, [ханета] цигани – 7, неженени – 9;

на р. Белово, р. ... и р. Емир фъкъх.

Общо: 23 200 [акчета].

Общо за казата Татар пазаръ

Цялата каза, на ден – 45 [акчета]

* Град -1, махали – 7, джамии -2, месджид – 3; хамам – 2, имарет – 1, завие – 1, брой села – 79, мезри – 2, вакъф – 1, по брой хора⁸⁷⁾ – 3907;

* Авариз⁸⁸⁾ ханета – 2738⁸⁹⁾, [както следва]:

Ханета мюсюлмани – 833, неженени мюсюлмани – 213,

Ханета християни – 1479, неженени християни – 167, вдовици – 46;

* Освободени от авариз – 1169:

Хатиб – 2, имам – 3, мюеззин – 2, притежател на берат – 2, бедняк – 1, соколар – 1, сеид – 1, маслари, акънджии, ешкинджии и ямаци – 297, неженени – 11, оризари – 495, синове на оризари – 9, мюселем войнук – 11, атмаджии – 3, ямаци на юруци – 7, цигани – [ханета] 15, неженени – 9, улаци – 6.

Дервенджии: ханета – 251, неженени – 36, вдовици – 7

Общо [приход]: 824 840 [акчета]

* Хас на падишаха закрилник на света: мудове чист ориз – 3043, килета чист ориз – 47. [Стоиност] – 538 969 [акчета];

* Хасове на мевляна кадъ аскера на вилаета румили: брой села – 6, по брой хора – 576, приход – 31 324 [акчета];

* Хасове на мевляна кадъ аскера на анадола: град – 1, брой села – 5, по брой хора – 532, приход – 43 310 [акчета];

* Тимари в казата Татар пазарь: села – 67, мезри – 2, по брой хора – 2662, приход – 191 037 [акчета];

* Вакъфи: села – 1, по брой хора – 137, приход – 23 200 [акчета]

БЕЛЕЖКИ

1. Проучването е в рамките на проект „Историческо изследване на Селища в Северна Тракия през XVI в.“, финансиран от поделение „Научна и приложна дейност“ към ПУ „Паисий Хилендарски“.
2. В зависимост от това, дали се използва усреднен демографски показател 5 или 6 души за семейство.
3. Представеният тук превод е направен по факсимилето, поместено в 370 numaralı MUHASEBE-I VILAET-I RUM-ILI DEFETERİ (937/1530), С. I, Ankara, 2001. За максимална конкретизация и пояснение на преведените данни от BOA, TD 370 сме използвали и регистрите BOA, TD 77 (с условна работна година 1516. На стр. 833 от този регистър, която е почти в самия му край, има записана дата 14 muharrem 925, т.е. 16.01.1519 г., която очевидно трябва да се счита като горна граница на неговото съставяне), BOA, TD 494 от 1570 г., BOA, TD 1001 от 1596 г. и BOA, TD 729 с работна година 1613 (регистърът е създаден след 1610 г. и преди 1617 г.), предоставени ми от моя колега д-р Григор Бойков, аргументирал датировката на TD 77 и TD 1001 в Бойков, Гр. Татар Пазарджик от основаването на града до края на XVII в. Изследвания и документи. С., 2008, стр. 69-73.
4. Дневното възнаграждение на кадията, което индикира позицията на съответната административна област в йерархията на провинциалната административна структура. Акче – сребърна монета, която е основната парична единица в държавата до края на XVII в., след което, като компенсираща инфлацията фискална мярка, е заменена с guruş/kuruş.
5. Т.е. част от общия годишен приход, формиращ личния апанаж на владетеля.
6. Обособен, често пъти фискален, но тук – част от апанажа на владетеля, – финансов източник, който може да се арендува.
7. Мерна единица за зърнени и др. култури. Обикновено се счита, че стандартният муд е 500 кг.
8. Мерна единица за зърнени и др. култури. В различните части на империята тя варира, но най-често използвано е т. нар. истанбулско киле = 25 кг.
9. Т.е. приход, формиращ годишното възнаграждение на кадъаскера.
10. Буквално „военен съдия“ – най-високата позиция в съдебната организация на Османската империя след шейх юл-исляма. Имало двама кадъаскери – един за Румелия, чиято юрисдикция обхваща европейските провинции на

империята и тези в Северна Африка, и един за Анадола с юрисдикция върху азиатските провинции и Египет.

11. *هانه* - [hane] – терминът е с персийски произход и означава дом, къща. В османската регистрационна практика с него се назовава най-малката данъчно задължена единица.
12. Термин, свързан с военните задължения на юрушката (т.е. на мюсюлманите номади) организация.
13. Термин, свързан с военните задължения на юрушката (т.е. на мюсюлманите номади) организация.
14. Религиозна длъжност, свързана с призова към мюсюлманите за молитва.
15. Религиозна длъжност, свързана с четенето на заемащата централно място в религиозната практика на мюсюлманите петъчна молитва хутба, в която се споменава името на владетеля и/или халифа.
16. Дервишка обител.
17. Обществена баня.
18. Архитектурен комплекс, често включващ кервансарай, молитвен храм, обществена кухня.
19. Пазарно мито, приход от имущество на починали без наследници, приход от избягал добитък.
20. Много често това облагане се описва паралелно с „ресм-и арус“ или „арусане“ (т.е. такса за женитба), но все още не е с напълно изяснена същност. Предполага се, че се получава от санджак бея, но в този конкретен случай например е нелогично да е записано едновременно и като компонент от годишния приход на кадъаскера, и като компонент от годишните, да речем, приходи на санджак бея.
21. Вариант на облагане върху зърнените култури.
22. Пълен превод на данните за града и факсимиле виж също и в: Бойков, Гр. Татар Пазарджик от основаването на града..., с. 168 – 169.
23. Продължава изброяване на села, данъчните приходи от които формират възнаграждението (хаса) на кадъаскера на Анадола.
24. Убицирането е в документ от 1635 г., отразяващ облагането с джизие на домакинства в районите на Пловдив и Пазарджик. – В: Архивите говорят: ТИБИ, ГУА при МС, т.13, 2001 г., стр. 218, бел. 97.
25. Терминът „войнук“ (вокално турцизираната форма на българската дума „войник“) обозначава юридически дефиниран статут, първоначално свързан с участието в османската армия като реален боен ефектив, вероятно до втората половина на XV в., след което с свързва с логистичен такъв, ангажиран основно с грижа и поддържане на държавните конюшни и обоза по време на военни кампании. Твърди се, че войнуци са били само българите; войнушкият корпус, създаден вероятно около 1377 – 78 г., съществува до 1875 г. В конкретния случай – „свободен войнук“. Сам

- по себе, този факт е много интересен, тъй като би трябвало да приемем, че в изцяло мюсюлманско село живеят четирима войнуци, по презумпция – българи християни. Или да приемем, че във войнушкия корпус е имало и мюсюлмани. Справка с регистър TD 77 показва, че четирима души от Кара пънаръ, и четиримата мюсюлмани, са записани като „мюселем“, като за единия от тях е отразено, че е „мюселем ешкинджи“. Вж. TD, 77, стр. 640. И това, очевидно, не е изолиран случай. В откъс от войнушки регистър, публикуван в ИБИ, т.20 (ТИБИ, т.5) и датиран от 1548 г., в с. Бьоклюджек (дн. Разделна, общ. Гълъбово, обл. Ст. Загора) в нахия Ески Хисар-и Загра (Стара Загора) намираме: „войнук Джурко, син на Василко, вместо Хъзър, син на Карагъоз... ямаци: Махмуд, син на Хъзър... и Петри, син на Стойко, вместо Умран, син на Абдуллах (т.е. конвертит първо поколение)“, както и: „войнук Малкоч, син на Герги...“. – В: ИБИ т. 20 (ТИБИ, т.5), стр. 49. В непубликуван войнушки регистър, с дигитално копие на който разполагам благодарение на д-р Гр. Бойков и Христо Христозов, със сигнатура MAD 5714 от 1547 г., описващ войнуци, ямаци и техните бащини в няколко кази, между които Филибе и Татар пазаръ, в Станимака (Асеновград), на стр. 340 намираме: „войнук Бурак/Барак, син на Бурак/Барак... ямак Мехмед, син на Абдуллах“ (т.е. отново новоприел исляма първо поколение).
26. В цитирания в бел. 24 документ това село е локализирано като дн. гр. Доспат. – В: Архивите говорят: ТИБИ..., стр. 219, бел. 125. Въпреки това обаче и въпреки очевидното фонетично сходство между двата топонима, ще изразим доста големи съмнения в това не само поради голямата отдалеченост на Доспат от Пазарджик, още повече в контекста на географската рамка на казата (при цялата ѝ условност) в разглеждания от нас регистър, но и поради факта, че в TD 77, съставен 13 – 14 години преди TD 370, Деспотлу/Доспотлу е отнесено към Касаблар, т.е. с. Ивайло, което отстои на 2 км северно от Пазарджик. Вж. BOA, TD, 77, стр. 639. В регистрите със сигнатури TD 494 и TD 1001 Деспотлу е отнесено в нахия Доган къой.
27. Т.е. приходите от изброените нататък села формират годишните отчисления за спахийския корпус и/или други административни позиции и социални групи, чиято годишна издръжка става чрез тимарската система.
28. В цитирания в бел. 22 документ има село, разчетено като „Копели“ и идентифицирано с по-късното с. Кепелии, дн. с. Свобода. – В: Архивите говорят..., стр. 24, бел. 157. В Джелепкешанския регистър от 1576 г. селото е отразено като „Кьопекли“ и също е идентифицирано със с. Свобода. Вж: ИБИ т. 16 (ТИБИ, т. 3), С., 1972, стр. 70. У Ст. Захариев – „Кюпели“, в Средна гора, отнесено на един час северозападно от Балдево (дн. Росен). Вж: Захариев, Ст. Географико-историко-статистическо описание на Татар – Пазарджишката кааза. Фототипно издание с коментар. 1973, стр. 34.
29. Букв. – Безносия Добри. Същият топоним, разчетен като „Проносор Добри“ заради сиякатната специфика на шрифта, но не убициран, има и

във Войнушкия фрагмент, преведен от М. Стайнова. – В: ИБИ, т. 20 (ТИБИ, т. 5), стр. 196. Вж: Андреев, Ст. Речник на селищни имена и названия на административно-териториални единици през XV – началото на XIX в. Архивни справочници, т.5, С., 2013, стр. 83. В TD 494 и TD 1001 селото е отнесено към каза Филибе.

30. Определението „рупчозлари са“, макар и с неизяснено значение, е много често срещано в регистрите от XVI в. и принципно е характерно за селища от Родопите; в този смисъл има своето указващо значение.
31. В: Архивите говорят..., стр. 215. В регистрите BOA, TD 77, стр. 666 и в BOA, TD 494, стр. 795, и BOA, TD 1001, стр. 561 селището е споменато и с другото си име „Паништитч(е)“. В TD 494 и TD 1001 е отнесено в каза Филибе, нахия Гьопса.
32. Допълнително обработваема земя.
33. Вероятно идентично със засвидетелстваното в Желепкешанския регистър от 1576 г. Кара Якупли, локализирано като дн. с. Цар Асен – 17 – 20 км. север/северозпад от Пазарджик. – В: ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), с. 79.
34. Според издателите на регистъра TD 370 в Турция, с. Балдево (Росен) и с. Бал доган са идентични. – В: 370 numaralı Muhasbe-i Vilayet-i Rum-ili defteri..., р. 90.
35. В TD 494 и TD 1001 е отразено, че са юруци в раниците на Гьодлеш?
36. Според Ст. Андреев село с името Татарлар, което да е в интересувания ни периметър, е локализирано като дн. с. Московец, намиращо се на няколко км западно от Сопот. – В: Андреев, Ст. Речник на селищни имена и названия на административно-териториални единици в българските земи през XV – XIX в. Архивни справочници, ГУА при МС, т.5, С., 2002 г. стр. 238.
37. В Желепкешанския регистър в нахия Караджа даг – „нахия между средното течение на Стряма и левия бряг на Марица, земала западната част на бившата Чирпанска околия и достигаща на североизток билото на Източна Средна гора“ – е записано село „Кулфалар“ (неуст.), което може да е идентично с Кулфал фъкъх. – В: ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 67 и стр. 50, бел. 6. В TD 494 и TD 1001 селото е записано в каза Филибе, като в TD 494 е отбелязано, че е в нахия Караджа даг.
38. Архивите говорят... стр. 216, бел. 54. В TD 494 и TD 1001 селото е отнесено към казат Филибе, като в TD 494 е с уточнението, че е в нахия Караджа даг.
39. „Изселено село в бившия Старозагорски окръг“ – В: Пак там, стр. 216, бел. 59. В TD 494 и TD 1001 селото е отнесено към казата Филибе, като в TD 494 е с уточнението, че е в нахия Караджа даг.
40. В TD 494 и TD 1001 селото е отнесено в каза Филибе, нахия Карджа даг.
41. В TD 494 и TD 1001 селото е отнесено в каза Филибе, нахия Карджа даг.
42. Несигурно четене. В TD 494 селото е записано на стр. 743 и би могло да се разчете като „Корлакош“ или близка фонетична форма. В TD 77 селото е

- записано на стр. 690. В TD 1001, на стр. 49 е записано „Курлакус? в нахия Рупчоз“, което би могло да бъде известен ориентир за локализацията му.
43. В Желепкешанския регистър от 1576 г. селото е отнесено в нахия Караджа даг – В: ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 50. В TD 494 и TD 1001 селото е записано в каза Филибе, като в TD 494 е отбелязано, че е в нахия Карджа даг.
44. В TD 494 и TD 1001 селото е записано в каза Филибе, като в TD 494 е отбелязано, че е в нахия Караджа даг. В TD 494 е записано с дублетния топоним „Хаджи обасъ“, което е старото име на с. Малко Дряново.
45. ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 80.
46. Неразчетено.
47. Или „дербентджии“ – от персийски *دنبند* (derbend), проход. Категория население, ангажирано с охраната и осигуряване проходимостта на планински проходи или други трудно проходимы места.
48. „Изчезнало село в землището на с. Гелеменово“ – В: ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 79, бел. 11.
49. Днес изчезнало. У Ст. Захариев – „Инелеръ“, отнесено в подножието на Средна Гора, 1 ¼ час североизточно от „Менентли“ (Мененкьово), близо до Ветрен. – В: Захариев, Ст. Цит. съч., стр. 36.
50. Вер. идентично с по-късно засвидетелстваното (1635 г.) Караджа Илияс (дн. с. Добровница, на 4 км източно от Пазарджик). – В: Архивите говорят:..., стр. 24, бел.169. Според Стефан Захариев „Кара – Илияс“ е на ¾ час югозападно от Черногорово и на 1 ½ североизточно от града, т.е. Пазарджик. – В: Захариев. Ст. Цит. съч., стр. 33.
51. В TD 494 и TD 1001 е отразено, че селото е „до Айдынлъ“, т.е. до Исперихово.
52. „С. Симитлии, изселено“ – В: Архивите говорят: ТИБИ... стр. 24, бел. 160. В австроунгарска военна карта от началото на XX в. селото е нанесено на югоизток от Шахилер (дн. Памидово) по същия бряг на река Тополница. Вж: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/3felmeres.htm>. В TD 77, стр. 651, селото е отнесено към Самоков (tabi Samako); в TD 494 селото е отразено на стр. 725.
53. В Желепкешанския регистър има село Бейлулер в нахия Карджа даг. – В: ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр.51. В TD 494 и TD 1001 селото е записано в каза Филибе, като в TD 494 е отбелязано, че е в нахия Караджа даг.
54. Архивите говорят: ТИБИ... стр. 22, бел. 109.
55. Неразчетено.
56. Най-вероятно Злокучене. Графиката в регистъра е *كوقلاد*. В TD 77 селото е записано на стр. 649 с бележка, че се „отделило от Кара пьнар“.
57. Неразчетено.
58. ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 23, бел. 117.
59. Неразчетено.

60. Този топоним има допълнително указващо значение: Елли дере е локализирано като с. Ветрен дол, западно от Алеко Константиново, през което минава днешната р. Чепинска, чието старо име е Йелли дере. – В: ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 22, бел. 105.
61. ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 81, бел. 1. Както ще видим обаче по-нататък в изложението, с. Мечка, записано като „Мачка“, е регистрирано отделно. Според Ст. Захариев над самото село Мечка е имало проход, наречен Павле дербенд. Очевидно през 1530 г. и на двете места е имало селища. Вж. Захариев, Ст. Цит. съч., стр. 39.
62. В TD 77, стр. 779 намираме: „Павли дербенд – от с. Коюн в новата нахия Филибе стои към Златица; пазят пътя, който отива към София...“, т.е. Павли дербенд стои между неустановеното от нас Коюн и Златица в посока София. Вероятно топонимът е свързан с по-късно засвидетелстваната нахия „Коюн тепе“, разположена западно от Пловдив, на юг и север от Марица, наречена на възвишенията „Коюн тепе“, разположени около днешното село Овчеполци (между Стрелча и Пазарджик).
63. В TD 494 и TD 1001 са отразени Сагърджалъ и Сагърджалъ-и кючук – и двете в нахия Доган кьой.
64. В ИБИ, т. 16 (ТИБИ, т.3), стр. 216, бел. 50, селото е локализирано като „вероятно с. Спасово“, община Чирпан. В BOA, TD 494 и BOA TD 1001 обаче за селото е записано, че се намира в мезрата Кобилешко[ва], а за самата мезра е уточнено, че се намира до Балдево (дн. Росен) и Кара Якублар (дн. Цар Асен).
65. Пак там, стр.24. бел. 155. У Ст. Захариев – „Чарганлъ“, на ½ час от Ямурлу (Мокрище), стр.24.
66. Вероятно по някакъв начин свързано с Пещера, тъй като в TD 77 има „друго Пещерак“, което по конфесионално – демографски параметри съвпада с цитираното тук по-горе „Пещерак“ (стр. 771). Определението „друго“ навежда на мисълта, че би следвало да има и „първо“.
67. Виж по-горе в превода и бел. 61.
68. Архивите говорят: ТИБИ... стр. 23, бел. 115.
69. Села с имената „Йени(дже) кьой“ и „Новасили“ (т.е. Ново село), които много често отразяват вътрешномиграционни процеси, се срещат изключително често и е много трудно да бъдат локализирани. В TD 494, на стр. 733, намираме запис „Йенидже кьой, с др. име Новасил, в нахия Чепине, спада към Татарджък, от споменатия зеамет“ с 2 мюсюлмански и 35 християнски ханета. В BOA, TD 1001 на стр. 744 намираме „Йенидже кьой, с др. име Новасил, в нахия Чепине, спада към Татарджък“ с 5 ханета мюсюлмани, от които 3-ма с патроним „Абдуллах“ и 41 християнски ханета. Твърде е възможно именно това село да е Батак, както го намираме в TD 729 на стр 516-517 – „Батак, с др. име Новасил...“. В интерес на обективността трябва да споменем обаче, че в TD 494 и TD 1001 има село „Новасил с др.

- име Кяфир дереси“, като и в двата случая е пояснено, че е в границите на „Пещерак“, т.е. Пещера.
70. Според Ст. Захариев „Капъджик дервент“ е проходът Траянови врата. В азбучния Указател на селищни имена към преведените и приведени сведения за български селища в джизие регистри от XVII в. от Руси Стойков срещу „Капу дербенд“ е записано с. Горна Василица, днес в община Костенец. Вж: Стойков, Р. Български селища с населението им в джизие регистри от XVII в., ИДА, т.8/64, стр. 161 и Захариев, Ст. Цит. съч., стр. 13, 35.
71. Вер. с. Петрич, общ. Златица.
72. Допълнителният текст обяснява данъчните задължения и заселване на т. нар. хайманета, т.е. хора без постоянно местожителство.
73. Архивите говорят: ТИБИ... стр. 22, бел. 108.
74. Виж бел. 47.
75. Вероятно идентично с Баш(ъ) Каралар, засвидетелствано по-късно и локализирано като Главиница, на около километър южно от Пазарджик. Срв.: TD 494, стр. 703 и Архивите говорят..., стр. 218, бел. 95.
76. Село с тази графика, предполагаща и същото четене, е записано и в каза Филибе (стр. 87) като част от хасовете на „падишаха, закрилник на света“. Характеристиките са абсолютно еднакви.
77. В цитираните регистри от втората декада и втората половина на XVI в. този фонетичен вариант липсва – среща се „Саруджа“, което, предполагаме, е идентично с цитираното тук. В TD 494 Саруджа е записано в каза Филибе, нахия Коюн тепе.
78. Село с тази графика, предполагаща и същото четене, е записано и в каза Филибе (стр. 87) като част от хасовете на „падишаха, закрилник на света“. Характеристиките са абсолютно еднакви. Както стана дума вече, това е старото име на дн. Оборище. В османска военна карта от началото на XX в., достъпна в онлайн библиотеката на Харвард, на географската локация на с. Оборище стои графиката . http://hcl.harvard.edu/libraries/maps/collections/series_indices/Ottoman_Index.html
79. Абсолютно същия запис намираме и в каза Филибе (стр. 87), като част от хасовете на султана.
80. С термина „акънджий“ се назовават военни формирования, разположени в пограничната периферия, чиято функция е била с чести нападения на вражеска територия да оказва психологически ефект върху противника и да разстройват ежедневния ритъм на живот.
81. Позиция, свързана с функционирането на транспортно-комуникационната система в империята.
82. В най-общия смисъл вакъфът е фондация, разполагаща с целево обособен фонд, насочен към строеж и издръжка на култови или сгради с по-широк обществен профил, инфраструктурни съоръжения, издръжка на служите-

лите на култа, осигуряване на ежедневен екзистенциален минимум на най-бедните членове на мюсюлманската общност и пр. В случая става въпрос за пример на т. нар. поземлени вакъфи, т.е. вакъфирани са приходи от селища, за които има основания да се разглеждат като вариант на учредено ограничено вещно право – основен регулативен принцип при т. нар. аграрни институции в Османската империя.

83. При възшествието на султан Баязид II (1481 – 1512) Дауд паша е бил бей-лербей на Румелия. През 1482/3 г. става везир, а много малко след това и велик везир. На тази позиция остава в продължение на близо 15 години – до 8.03.1497 г., когато се оттегля в Токад; умира през 1498/99 г. Вж: Хюсеин. Бед'аи ал-вак'аи (Удивительные события). Издание текста, введение и общая редакция А. С. Тверитиновой. Аннотированное оглавление и указатели Ю. А. Петросяна. Москва, 1961 г., стр. 414а и Gökbilgin, M.T. XV ve XVI asırlarda Edirne ve Paşa livası vakıflar, mülkler, mukataalar. Istanbul, 1952, p. 405.
84. Висше религиозно училище.
85. Документи, свързани с учредяването на вакъфа.
86. В нахия Филибе, на стр. 88, като част от хасовете на великия везир Ибрахим паша, намираме: Belovo-i buzurg, tabi kaza-i Samako (Голямо Белово, спада към каза Самоков). Демографско-религиозно-стопанските характеристики са също различни: мюсюлмани няма, ханетата християни са 59, неженени – 6, вдовици – 1; приход от селото: 6558 акчета. Традиционно Belovo-i buzurg е записвано в тимарските регистри, а Eski Belovo – във вакъфските като част от вакъфа на Дауд паша.
87. Използваният от регистратора термин е ^فنرف [neferen]. Преводът „по брой души“ е предложен в краткия речник, който Б. Недков прилага към първия том на „Османотурска палеография и дипломатика“, С., 1966. Ще го използваме по този начин, защото и по наши наблюдения в регистрите, които използваме, този термин не съответства на хане, а представлява сбор от броя на описаните в кое да е селище хора – ханета (християни и мюсюлмани), неженени (християни и мюсюлмани), вдовици, хора със специализиран статут.
88. Един от т. нар. извънредни данъци, събиран първоначално инцидентно в пари или натура, а впоследствие регулярно, като се превръща в един от основните в структурата на фискалните приходи.
89. Сборът е равен на изброените веднага числови стойности, отразяващи броя ханета (мюсюлмани и християни), неженените от двете конфесии и вдовиците.

ЛИТЕРАТУРА

Грозданова, Е.; Андреев, С. (2002). За и против хрониката на поп Методи Драгинов – без пристрастия и предубеденост. – *Rhodopica*, 1 – 2, 465 – 479.

- Георгиева, Ц. (1999). *Пространство и пространства на българите XV – XVII в.* София: „Лик“.
- Антонов, А. (2001). Възникване и развитие на османските архитектурни комплекси по Диагоналния път в българските земи през XVI – XVII в. – В: *История на мюсюлманската култура по българските земи.* т.7, София: 503 – 536.
- Иванова, С. (2003). Големите вакъфи на османския елит в Румелия. – В: *Пари, думи, памет.* София, 110 – 126.
- Радушев, Е.; Ковачев, Р. (1996). *Опис на регистри от истанбулския османски архив към Генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция.* София: „НБ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Кийл, М. (1998). Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV – XVIII в). Колонизация и ислямизация. – В: *Мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания.* т. 2. София: 56 – 83.
- Бойков, Г. (2008). *Татар Пазарджик от основаването на града до XVIII в.* София: „Amicitia 2008“;
- Ковачев, Р. (2011). Администрация за ефективно действие, или как е съставен сборният опис TD 370. – В: *Из практиката на османската канцелария.* София: 117 – 137.

THE DISTRICT (KAZA) OF TATAR PAZARI IN 1530.

Abstract. The section from the summary register (*icmal tahrir defteri*, BOA TD 370) presented in this article allows a general and thorough look at the settlement network, demographic patterns and confessional history of a large part of Upper Thrace (including the adjacent foots of Northern Rhodopes) of the newly formed district (*kaza*) of Tatar pazari in 1530.

✉ **Dr. Damian Borisov, Assis.Prof**
University of Plovdiv
“Lyuben Karavelov” Branch Kardzhali
26, Belomorski Blvd.
6600 Kardzhali, Bulgaria
E-mail: damian_borisov@abv.bg